Новела

Найбільш турбувала мене одежа. Шоколадна, в рогіжку, перероблена з старої панської, купленої на товчку. Вона мала цілком порядний вигляд, тільки на ліктях трохи протерлась. Я чув свої лікті: ось-ось там трісне і вони вилізуть. Я почув навіть прикрий холодок в лікті, коли виліз з вагона і побачив на станції якийсь шарабан. Я відгадав. Се були коні, вислані з економії, і голений хурман в широкій бурці, в шкуряному картузі взяв з рук моїх чемодан і навіть підсадив "пана навчителя".

Сірий осінній ранок куривсь дрібною мжичкою, а в ній пливли, наче напівзабута казка, дерева, поле, оселі.

Щоб зовсім прогнати сон і підбадьоритись трохи, я почав уявлять собі нових хазяїв. Себто творити, бо я їх ніколи не бачив. Усі вони, наче живі, вставали поволі в моїй уяві – хазяїн, хазяйка і їхні діти, такі ласкаві, добрі, а я був в центрі, і все круг мене тільки вертілось.

Я пережив чимало гарних моментів, упивався владою, мені було тепло у тому гнізді. Але поволі, коли ми минаєм верству за верствою й холодна мжичка проймає тіло та стікає з лиця за комір, якось втрачаю свою позицію, і центр займає ворожа, чужа родина. Коли ж з-за горба показалось нарешті солом’яне царство панського току, з стіжками, скиртами та ожередами, з безконечно довгими стодолами та воловнями, – я чую, як моє тіло стає холодним і задубілим, і намагаюсь не цокотіти зубами.

Новий жовтий високий дім. Я нерівно переставляю закляклі ноги в високих сінях, і мої кроки гудуть десь аж під стелею. Двері в столову одчинені; дивлюсь на голі соснові стіни, переступаю поріг і йду вдовж столу, довгого й білого, наче санна дорога. З другої хати, назустріч, виходить хазяїн. Я знаю, що він бачить моє червоне, змерзле лице, а я дивлюсь на його бороду, по мокрому забороновану гребнем направо й

наліво. На рідкому волоссі теж блищить борозна. Стискаємо руки й схиляємо голови, але я чую, як його очі лізуть десь поза мене, назад, і чую, що там коло дверей щось ворушиться.

– Моя дочка Анеля, – говорить пан Адам. – Пан Віктор, навчитель Стася…

Вертаюсь назад і стискаю суху холодну руку.

Ми сіли за білий стіл, але перед очима в мене стоїть суха чорна фігурка з похилим станом, і довгий ніс, і якісь риски коло холодних уст. Найбільше займає місця тепла кортова куртка, цупка і неестетична. Пан Адам кладе руки на стіл і проганяє ними той образ. На руці в нього грубий перстень-печатка, від якого рука ще важча. Нам дають чаю, гарячого, міцного, що блищить в склянці, як стигла вишня. На столі масло, жовте, тверде, наче щоки сільської молодиці, густа сметанка і чорний хліб. Мене наповняють пахощі чаю, кмину у хлібі й соснових стін, лице горить, і очима, вогкими од гарячої пари, я стежу за дугами волосків з бороди пана Адама. Він мені починає подобатись. З четверокутного виду, з сірих очей, з важкого тіла віють солідність і спокій. Тим часом я знову чую, що мені заважає чорна вугласта фігурка, там, за плечима, десь в кутку. Той "трупик" з блідим лицем. Притискаю міцніше до себе лікті і нізащо не обернусь назад, хоч мене щось так і тягне.

Зате пан Адам поверта туди голову і говорить поважно:

– Powiedź, moje serce…[1] Анелько!.. Анелько!..

Я теж озираюсь – нема нікого. Панна Анеля десь щезла.

Мій учень іще не вставав. Пан Адам спокійним тоном викладає свої педагогічні теорії, сірий день так само спокійно дивиться у всі чотири

вікна, стиха шумить самовар у куточку, а мені тепло, не хочеться встати, і думка ліниво питає: невже ціла родина тільки з трьох душ?

* * *

Стасик чудова дитина. Коли він спинивсь на порозі в столову на худих ніжках і я побачив його широкі, готові світ весь поглинуть очі, він був як квітка на тоненькій стеблині, що пнеться до сонця. Ми дуже скоро зійшлися. Він помагав мені розкласти речі в призначеній для мене кімнаті; робив се з великим запалом, розчервонівся і весь час не вгавав. Тепер я дізнався, що в родині є ще й четвертий – мама. "Мама Костуся". Вона хотіла, щоб татко найняв до нього бонну, а татко найняв пана навчителя. Така стара дивачка! Правда? Бо вчитель краще. Правда? Нащо йому бонна, коли йому вже – постійте – скільки?… – сім років, дев’ятий… ах, ні, він помилився: сім, восьмий. У Тадзя з Підгаєць є бонна… пан навчитель не знає? – така дурна гуска! Він в неї питає: "Нащо сотворені бідні?" – вона не знає. Він в неї питає: "Нащо сотворив Бог "moskalow", що Польщу забрали? Чому Бог не встидався, як творив людей голих, а людям сором ходить без сорочки?" Вона нічого не знає. Вона тільки кричить. Така дурна гуска. Не правда ж?

Весь час усякі питання стрибали по хаті, вертілись круг мене, і нахилялось близько до мене тепле обличчя разом з парою променисто-цікавих очей.

Врешті ми все розклали і прибрали мою хатинку. Я був наче у себе. Тільки дві речі стояли в хаті чужі і навіть наче ворожі: біла дубова шафа, наглухо закрита, і довга незграбна скриня, застелена зверху сільським, домашньої роботи, килимком.

* * *

До обіду "мама Костуся" не вийшла. Ми розмовляли тільки з паном Адамом. Стасик часто блискав очима і щось питав. Панна Анеля мовчала,

держалась сухо і наче осторонь. Вона керувала обідом, набирала нам страви, одсилала обід у хату "старої пані", але з нами не вступала в ближчі стосунки, так що я раз тільки стрівся з нею очима. Скільки їй літ? Літ двадцять п’ять, двадцять сім. Когось вона мені нагадала – похила, в чорній одежі, з блідим, змарнілим лицем. Вона куталась в хустку – їй холодно. За десертом я знов зиркнув на неї.

– Пан позволить ще кави?

– Красненько дякую, досить.

Може, се чиста фантазія, але я бачу на обличчі у неї тінь од ксьондза, в лініях носа і уст – костьольну архітектуру, чую в складках одежі затхлий дух ризниці.

Врешті – що мене має обходити якась панна Анеля?

Увечері Стасик повів мене на мамину половину. Там було так душно, що грудям бракувало повітря. В кутку на канапі, при лампі, сиділа пані Констанція і розкладала пасьянс. Біле хвилясте волосся світилось від лампи сріблом. Не поклавши навіть колоди, "мама Костуся" привіталась зо мною і знов нахилилась над картами. Минуло у мовчанці довгих кілька хвилин, коли врешті пані згорнула карти, обернулась до мене й зітхнула:

– Не вийшло!

І я побачив такі добрі засмучені очі, що й мене обняв жаль.

– Задумала таке важне… таке важне для мене – й не вийшло…

Вона питала мене про родину, трохи про мене… Такий молодий! Коли б не помер її хлопець, йому б тепер було так само літ дев’ятнадцять… Потому звеліла подати чаю, замовкла, задумалась і знов розклала пасьянс. Що вона думала, про що ворожила?

Скрізь попід стінами тулились канапки, кушетки, м’які фотелі з подушками й подушечками і мліли в гарячій густій атмосфері. На меблях і долі валялись книжки. Стурбоване чоло сивої жінки схилялось над столиком, і тривога блукала обличчям, коли рука підносила карту і, вагаючись, клала на місце. Мені хотілось, щоб на сей раз вже вийшло.

Однак не вийшло.

– Ви знаєте, що я задумала? Тільки не смійтесь з старої дивачки. Я хтіла знати, чи скоро настане між людьми рівність? Чи скоро згине неправда? Не вийшло!

Резиґнація[2] й сум.

Потім мені ворожили. Мені випало скоре багатство, лист і дорога.

Ну, значить, треба прощатись.

* * *

Погода змінилась, настала посуха, земля висохла так, що під ногами дзвеніла. Небо було безхмарне й блискучо-синє. Ми з Стасиком часто ходили гуляти. Дім наш стояв на горбку, над самим ставом, за ставом збилися в купу череп’яні дахи містечка, вліво від нього тяглись безконечні панські лани, а за домом ріс парк, який, властиво, тільки й робив нам осінь. Ми любили блукати по ньому, між жовтими деревами, під синім небом. Сонце світило, як літом. Осінь горіла на сонці, як сильна рудоволоса жінка в блакитній шовковій сукні. Молоді липи вже роздяглись й стояли голі, мов діти у своїй безсоромності. Зате під ними скакав вогняними язичками скручений лист і поривався кудись летіти. Особливо гарні були клени, тепер такі легкі. У своїй прозорій жовтизні вони нагадували рум’янець сухотниці. Щось світилось в них ніжне, сумне і безнадійне. А між галузок ховалось таке неймовірно блакитне небо, що ми переводили очі на чисті простори й рівняли.

По зруділих стернях, затканих бабиним літом, ми збирали останні квітки – карловаті волошки на кривих ніжках, напівзсохлі гвоздички, запорошені скабіози. Напивались різким осіннім повітрям, яке грало на сонці, наче шампан, і, коли повертали додому, заставали пустісінькі хати. Пан Адам молотив на току, пані Констанція не вилазила з свого кутка, а панна Анеля вічно тепер сиділа в пекарні або в коморі. Часом тільки вона діловито проходила з кухні через столову й назад, в білому фартушку, з злегка закачаними рукавами, і за нею йшов міцний запах маринованого оцту або кислого молока. Ключі при боці дзвеніли.

За вечерею ми сходились ненадовго. Пан Адам був стомлений і мусив рано вставати; панна Анеля куталась в хустку, позіхала в кулак і на мене не звертала уваги. Я був увічливий, але платив їй тим самим. Її довгий ніс, що мав звичку на кінчику червоніти, її похила пісна фігура, яку вона наче зумисне ховала в хустку, – мене дратували. І я нетерпляче чекав, коли вона нарешті встане, підійде до батька і поцілує в чоло, а в одповідь дістане м’яким баритоном:

– Спи добре, moje kochane dziecko…[3]

Лампа в столовій гасилась – усі розходились, і вечірнє життя починалось по окремих хатах.

* * *

І так минав нам час. Осінь танула, як воскова свічка, ставала все прозорішою й легшою. Жадна земля випила за літо сонце, і воно стало бліде, анемічне. А земля мусила вмирати од голоду й спраги, бо чаша сонця стала порожня. Вже блакитний шовк неба покрився мереживом чорних гіллячок, наче ажурною мантильєю. Потому почалися дощі і вітри. Природа довго боролась, шуміла, протестувала і не хотіла скоритись. А таки мусила. В покорі нижче спустилось сіре та обважніле небо і придушило дахи домів у містечку та вершечки дерев. В покорі приліпивсь до землі мокрий, зруділий лист або жалко тріпавсь між чорних галузок.

Далина дивилась з-поміж дерев помутнілим оком. В покорі плазували дорогами, немов сірі вужі, блискучі болотяні колії. Ще далі – лице неба стало суворим, його уста дихнули холодом. І побігли по стежках перед лицем вітру скручені листя, наче купа мишей. Потому несподівано зразу труснуло сніжком, і земля здавалась аркушем паперу, на якім дитина пробувала фарби – зелені, руді і сірі.

Тепер вечори стали довгими, і ми засиджуємось. Топимо коминок. Пан Адам оповідає свої пригоди, коли, по повстанні, ще малим хлопцем, мусив тікати за кордон з батьком. Панна Анеля плете якусь хустку і не підводить очей од спиць, а я дратуюсь. Чого вона мене ігнорує, наче мене нема у хаті? Що вона собі думає? Я починаю чути зненависть до неї, до тих вічно спущених очей, до німих губ, до дерев’яних спиць, які займають цілу її увагу.

Раптом клубок летить їй з колін і котиться просто мені під ноги. Я підіймаю клубок і несподівано кажу:

– Панна Анеля позволить мені держати клубок?

Вона здіймає на мене очі, і в їх сірій безодні прискають на всі боки промінчики здивування і глуму.

– Панові буде незручно.

– О, навпаки!..

Знов спущені очі і холодне обличчя, але то вже нічого. То вже нічого. Тепер від мене до тебе йде отся нитка і нас єднає. Ось кладу на клубок руку, і тепло моєї руки кожен раз проходити буде між твої пальці. І ти будеш мене почувать.

Пан Адам ходить по хаті, оповідає. Тепер він саме блукає по Бельгії і шукає роботи. Ось він найнявся на фермі і вже молотить, а я рішаюсь

уперто дивитись на панну Анелю. Се грубо, я розумію, але я хочу, се вихід для злості, що кипить в мені. І я дивлюся. Ані зморгну.

Вона чує мій погляд. Її повіки злегка тремтять, голова опускається нижче і піднімається знову, під тонкою шкурою на лиці блукають тіні.

Врешті вона зводить на мене очі – і ми хвилинку дивимось, як два вороги. Потому вона гасне і никне над спицями, ще більше холодна, ніж завжди.

А за хвилину бере від мене клубок, кида сухе "спасибі" і підходить до батька.

– Ти йдеш вже до себе? Spij dobrze, moje kochane dziecko…[4]

Я стежу за нею до самих дверей, і щось сміється в мені:

– Ага!

* * *

"Мама Костуся" мала свої "великі дні".

Звичайно ми рідко коли бачили її, але в такі дні вже з самого ранку в домі панувала тривога. Ще перед ранішнім чаєм в столовій з’являлась пані Констанція, незвичайно рухлива і енергічна. Її в’яле обличчя стягнулось, погляд твердий, і в кожній закрутці срібного волосся – рішучість. Одсува покоївку і сама хоче мити посуду. Так, так, моє серце, хто хоче їсти, мусить заробити на хліб. Склянки бряжчали, дзвеніли та скреготали в її руках, вода хлюпала з миски. Покоївка стояла ні в сих ні в тих.

– Чи ти пила вже чай? Ти рано встала, вже наробилась, напийся, серце, раніше за нас…

Летить додолу склянка, і в брязк розбитого скла влилось налякане "ах!"…

"Мама Костуся" вже під столом.

– Ні, ні, не турбуйся. Сама наробила, сама і зберу.

Збира черепки і ріже палець.

Кров наче ще більше підіймала настрій. Зав’язувала палець і, держачи його перед себе, бігла з столової в кухню, налягаючи трохи на ліву ногу.

– Де куховарка? Мелашко! Мелашко! Що людям на обід вариш? Покажи зараз… Осе такий борщ? Не могла більше сала узяти? Як ти годуєш трудящих людей? Ах, Боже мій… Ах, Боже мій!.. Таке безладдя! Де панна Анелька? Ключі! Зараз ключі!..

Панна Анеля бігла з затиснутими устами, ключі дзвеніли в неї при боці, а пані Констанція мало не рвала їх звідти.

Вона тягла до комори з собою Мелашку і в якійсь нестямі, уся червона, хапала всяку провізію.

– На!.. на! на!

Потому бігла у хати робити лад. Перевертала усе в буфеті, висувала шухляди комоди і так їх лишала, бралась за щітку, щоб замітати підлоги, і коли за нею бігли збентежені слуги, вона їх відсувала рішуче:

– Ні, ні, спочиньте трохи. У вас і так багато діла.

В обідню пору настрій пані Констанції підносивсь до найвищого пункту.

Ми сідали за стіл – "мама Костуся" в голові столу, і як тільки приносили страву, вона зверталась до покоївки:

– Поклич мені прачку.

Входила прачка, висока, немолода вже, Устя й ставала біля порога. Заголені по лікоть руки, вогкі й червоні, звисали по обох боках.

Пані Констанція присувала до себе стілець і прохала:

– Сідайте, Усте, пообідайте з нами.

Устя, звісно, не хтіла і уперто стояла біля порога.

Але хазяйка вставала з-за столу, обіймала Устю за стан і садовила рядом з собою.

Потому сама виповняла тарілку, і коли пан Адам, по звичці, простягав руку по страву, вона казала:

– Перепрошаю. Перший і кращий шматок трудящим рукам.

Ставила страву поперед Устю, відтак брала її червоні, зморщені від окропу і мила руки і підносила вгору.

– Осі руки, панове, всіх нас годують.

Устя сиділа, як на кілочках, чужа й непотрібна, пан Адам добродушно всміхався, а панна Анеля тісніше затискала уста.

Тільки Стасик жер маму блискучим оком.

За другою стравою настрій хазяйки раптом згасав. Вона несподівано в’яла і, не доївши страви, вставала від столу. Покоївка подавала їй руку, і ми дивились, як вона сунулась вздовж столу, припадаючи на ліву ногу і звісивши втомлену голову.

Тепер вже не скоро побачиш її в столовій. Вона надовго засяде у своїй хаті і там, за поміччю пасьянса, розв’язувать буде соціальні питання.

* * *

Ай! Певно, вже шоста! Де сірнички? Засвічую свічку – ну, так і є: доходить шоста. Ще вікна чорніють, а я вже мушу вставати. Не хочу! Чорти б її взяли, навіщо вона тобі? Навіщо, скажи на милість?.. Сон м’яко здушує груди, кладе на лице лапу і тягне назад у ліжко. Сплю. Солодко, міцно, і навіть сон бачу. Раптом зскакую з ліжка і з переляком дивлюсь на годинник: спав дві хвилини.

Ще трохи є часу. Рівно о пів до сьомої панна Анеля пройде через столову у кухню. І ти для того товчешся по ранках, не спиш і робиш всякі комедії? Осел ти – і більше нічого. Дурень останній. Щоб першим в домі стиснути її холодну руку і почути в долоні кістяк… щоб зазирнути в ті очі, що, може, ще бачать образ святого, до якого ось тільки молились…

Дуже потрібно! Комедіант!.. Чого, властиво, ти хочеш?.. Ай, швидше… Той сурдут має постійну звичку за щось зачіплятись. Лишилось тільки десять хвилин. Де щітка? Де щітка, лихий би забрав її разом з… Поставлю свічку на бюрко і вийму з шухляди щоденник… Тепер вже можна одчинить двері в столову. Готово. Ще п’ять хвилин. Беру перо в

руки… Гм… гм… Я люблю вставати рано і сідать до роботи, коли голова свіжа… Тоді думки пливуть так вільно і фантазія… ах, дідько б узяв тебе разом з усім осим!.. Скручую в’язи і дивлюся в чорну столову з сірим вікном. Здається, скрипить. Стукає серце. Ціла вічність минає. Ну, от… нарешті.

Одхилились вглибині двері, і панна Анеля в білім капоті, свічка в руках, як євангельська діва, сунеться тихо повз довгий стіл. Я підпускаю її до своїх дверей і лиш тоді голосно кажу:

– День добрий панні Анелі!

Й біжу до неї з пером в руці.

– Пан Віктор уже не спить?

– О! Я люблю вставати рано й сідать до роботи, коли голова…

Ах, чортовиння! В тих очах таки сидить якийсь святий: святий Антоній чи святий Рох… Я його вижену звідти…

Але він втік вже разом з Анелькою в кухню.

Осе і все?

Ні, вона ще буде вертатись через столову. Я почекаю. Згортаю руки на грудях і ходжу по хаті од стінки до стінки, наче на чатах. Ранок сіріє у вікнах, полум’я свічки гнеться од вітру. А я прислухаюсь: чи рипнуть двері?

Коли вона входить, я обпираюсь плечима в одвірок і приковую погляд до її шиї. Вона несе той погляд через столову, похилена трохи, і гострі

дужки худих плечей підіймають її капот. Не озирнулась ні разу. Ах ти, осел перистий… До чого гра?

Підходжу до свого щоденника, що вишкіряє до мене білі сторінки, і – бац! бац! ним об стіл.

Гайда в шухляду!..

Надовго? Чи не до завтра?

* * *

Зимою ми небагато мали розривок. Часом, в неділю, до пана Адама з’їздились гості. В залі світили світло, здіймали з меблів покровці, і хоч велика кімната тоді менше ставала подібна до шпихліра, холод стояв у ній такий, що при розмові йшла з рота пара.

Мене прохали до товариства, але я йшов неохоче; хіба надія, що панна Анеля часом заскочить до зали і що мені вдасться раз зайвий скаламутить її холодний спокій своїм упертим зором, мирила мене з мало цікавим для мене товариством. Там засідали сусідні дідичі, гречкосії, що світили білими лобами при смаглих обличчях, з яких не встигла зійти ще літня смага, кругленький, рожевий і лисий директор сахарні, фабричний лікар і затабачений ксьондз. Всі вони мали велику шанобу до пана Адама за його рівний характер, солідність і гуманізм.

– Наш пан Адам – апостол!..

І "апостол" розбирав сварки та суперечки, мирив сусідів, давав усякі ради.

Вся компанія почувала себе чудесно, ксьондз сипав "віци" і чхав од табаки, знов чхав, лякливо озиравсь, чи не входить панна Анеля, і шептав такі анекдоти, що білі лоби червоніли од сміху і навіть солідний

директор трусив своїм животом. Але пан директор не мирився з успіхом отця каноніка. Він часто їздив в столицю, знався із самим "графом Тишкевичем" і морозив публіку такою тонкою політикою, що всім аж очі лізли на лоб.

Я нишком хукав на пальці і од зануди водив очима по стінах, по великій гравюрі з Яном Собеським під Віднем, по портрету Костюшка. Відтак роздивлявся альбоми або заглублявся в "Mohorta" Вінцента Поля з малюнками Андріоллі, з якого фантазія ілюстратора перла, як тельбухи з розпоротого живота.

Ні, на половині "мами Костусі" мені далеко краще! Особливо ранніми вечорами, коли зимове сонце вже сіло, а по хатах не світять ще світла. Пані Констанція має свої фантазії – в неї топлять соломою.

Долі лежить околот, слизький, морозний і з житнім духом. В грубі повно вогню, аж гуготить, а Стасик тримає в руках довгу солому, немов натягає золоті віжки і здержує ними огненних коней, що мчаться осліп і б’ють в нестямі сірими крилами диму. Світло од груби золотить протилежну стіну, і круг Стасикової голови сіяє німб. Пані Констанція в задумі сперлась на руку, в тихій задумі завмер в кімнатах присмерк, і гасне в вікнах вечірнє світло.

Коли ж нарешті вносять в кімнати лампи, за вікнами буденний світ стає одразу таким прозоро-синім, глибоким і нереальним, наче приснився.

* * *

Мої відносини до панни Анелі тривожать мене. Уже всі помічають, що за обідом я не спускаю з неї очей. Я знаю, що в моїх очах закоханий вираз, я хочу, щоб той вираз розуміла панна Анеля, а тим часом я її ненавиджу. Мені противний той пісний вид, і довгий ніс, і вся її пласка фігура з гострими дужками плеч. А нарешті, той клерикальний дух. І

разом з тим я буваю щасливий, коли вона звертає на мене увагу, дозволить зробить їй дрібну послугу, скаже прихильне слово. Варто було тільки поглянуть на мене в той вечір, як панна Анеля запрохала мене кататься! Я садовлю її в сани, наче пакую дороге скло, кутаю ноги, оті противні ноги в високих теплих калошах, у домашніх панчохах, мощу під плечі, а від того, чи надіне вона на вуха хустинку, – залежить доля цілого мого життя. Ах, панно Анельо, ну про-ошу! блага-аю! Чи тепер добре? Чи не завіє?

Щастя переповнює так мене всього, що витискає з мене навіть слова. Я сиджу мовчки коло панни Анелі, чую ззаду високу спинку саней, а в грудях запертий віддих. Вона так само мовчить. Коні мечуть копитами сніг, сани пірнають в вибоях. Стає незручно. Треба почати. З чого почати? Де мої думки? Мовчу.

– Скажіть же що-небудь. Сьогодні пан Віктор зовсім не цікавий.

Туманію ще більше. Ні сліду думки. І ні словечка… ні півсловечка. Починаю кипіти. Дурень. Нездара. Закипаю нарешті до споду і кричу в собі: ну, що ж із того? Чим дурніше, тим краще! Набираю в груди повітря і випалюю раптом:

– Я викрав вас з дому й везу до вінця.

– Ха-ха! Що ви сказали? Яка дурниця!..

Я теж сміюся і разом з сміхом знаходжу думки і рівновагу.

Тепер навпаки – нема і хвилини антракту.

Я розмовляю, жартую, в мене вселилось наче молоде цапеня. Як гарно було б перекинутись раптом і пірнути лицем в молодий сніг! Вона мені каже: а справді! Але надії нема – дорога рівна. Щоб зробити панні

Анелі приємність, готов помогти їй і викинуть з саней. Побільшено жваво накидаюсь на неї, обіймаю за стан і під рукою чую ребро.

Вона налякалась, кричить, в голосі чутно сердиту нотку:

– Пан збожеволів!.. Дайте ж бо спокій!..

Ну, як би там, врешті, не було, відлеглість між нами стала зразу коротша, і я все чую на кінчиках пальців її ребро.

Вона трохи надута, але то ще нічого.

Додому привозим з катання морозні щоки і гру вогнів в оці. Якийсь фермент. Панна Анеля жвавіше ходить по хаті, розмовляє зо мною і ні з того ні з сього аж двічі цілує пана Адама в чоло. Я був невимовно щасливий і в думці собі говорив: ага! ага!..

Ми знов всі троє сиділи в той вечір перед каміном. Я примостився до панни Анелі найближче, наскільки позволяла пристойність, і стежив, як вона шила. А коли в неї впала з колін робота, підняв шитво, і, подаючи, поклав свою руку на її руку, і так продержав пару секунд.

Панна Анеля уперла в мене здивовані очі з холодним блиском, а я почув одразу на кінчиках пальців її ребро. Фу, як противно!

На другий день панна Анеля не вийшла з своєї кімнати.

* * *

Тепер дні потяглися для мене, як синій чад. Зо мною холодні, од мене видимо тікають, а я втрачаю помалу дар слова і всю вимовність слова вкладаю в очі, у вираз обличчя. Я зв’язав свої очі з життям панни Анелі, з її найменшим рухом. Мої очі кричали, пекли, штурмували, щоб у них

глянуть, щоб прочитати в них муку, кохання, бажання. Щоб тільки звернути на себе увагу, перестав їсти. Мені було легше, коли панна Анеля за обідом мене прохала. Проте я уперто зрікався, і терпів голод, і терпів муки, коли любимі страви пересувались безнадійно повз мене і зникали у кухні. Мене дратувало, що я маю занадто рожеве обличчя. Я зжену з тебе всі фарби! Я тебе зроблю жовтим, прозорим! Я зумисне не спав по ночах, щипав собі руки, коли морив мене сон, і бігав по хаті. Вранці на панну Анелю дивились змучені очі, змарніле обличчя. По неділях почав ходить до костьолу, слідком за нею. Так, так. Я – до костьолу. Між гудінням органів і димом кадильниць я бачив тільки вузькі похилі плечі та кінчик носа, що упирався в побожно складені руки. Зненависть до тої фігури гострила мою уяву. Я смакував її хиби, дефекти тіла, маленьку душу, безсилий розум. Чого ж я чіпляюсь до неї, мов реп’ях до подолку спідниці, і так само, як він, волочусь по землі у поросі й бруді? Чого мені треба? Яка сила пхає мене в безодню і каже: грай ролю – іменно, іменно, я розумію, що се лиш гра! – і дає мені певність, що не покину гри і не обірву ролі, аж поки не доведу їх до самого краю, які б результати не були; що так само, як досі, я буду втискати в душу чужої людини свою істоту, накидати свої бажання, засівать своє "я". З повним завзяттям, всякими способами!

Справді! Я не раз думав над сим. Хіба своє "я" ми не сієм так само уперто, як смітниковий бур’ян насіння? Як всі ті кульбаби, реп’ях, кропива і т[аке] інше, що окриляють насіння і кажуть: лети! що спускають його по талих водах, наче човни, мішають з болотом, аби тільки прилипло до людської підошви. Що гачками, щетиною та колючками влазять в одежу, в звірячу лапу, в собачий хвіст, аби тільки зайняти більші простори. Чи не те ж саме в сфері нашої психіки? Хіба не так само сліпо й завзято, всякими способами сіємо "я", шпурляєм направо, наліво, де тільки можна, готові до всього вчепити, хоч би навіть в собачий хвіст. Бодай навіть в собачий хвіст…

Але од сього не легше.

Ну, я наваживсь. Як грати, то грати. По цілих годинах сиджу у себе на скрині, біля дверей, і все чигаю на панну Анелю. Вона тепер рідко проходить через столову або робить се нишком. Але раз сталось. Я її переймаю і, вітаючись з нею, раптом цілую руку. Вона з жахом тікає од мене, а я вже сиджу на скрині і нічого перед собою не бачу. Нарешті, нарешті, коли серце своє оддзвонило, я чую противний запах кислого молока од руки панни Анелі і брязк ключів при її боці. Який же я дурень, ах, який дурень!

* * *

Весь час я страшенно напружений, зморений і розстроєний. Коли б не траплялись часом події, що розбивали мій настрій і силоміць забирали увагу, я не знаю, що б було зо мною.

Сим разом героєм був Стасик.

Раз в сірий вечір в столову спішно вносили світло, бо до двору прибув становий. Пана Адама збудили, і він пускав у столовій басові нотки од пообіднього сну. Мені видко було крізь одхилені двері обидві фігури, що сиділи край столу одна проти одної, гамалик станового, його круглі високі плечі, широко розставлені ноги в блискучих чоботях. Під ліктем у нього лежав портфель. Покоївка дзвонила склянками. Я думав меланхолічно, що коли він скоро не скінчить справ, я не побачу сьогодні панни Анелі. А справи таки затягались, в столовій все бубоніли, шелестіли папером, кректали.

Раптом щось сталось. Я аж підскочив. Стріляють. Я бачу, як в станового знялися руки і впали на голову. Він хилиться вбік, одкида ліву ногу і ось-ось впаде. Біжу в столову і бачу круглі налякані очі пана Адама.

Становий вже стоїть.

– Що з вами? – поспішно питає пан Адам.

Становий здіймає з голови руки і, блідий, з жахом огляда пальці. Ще раз мацає голову, роздивляється руки – ні, крові нема.

Звідки стріляли?

Пан Адам мовчки простяга руку в напрямку внутрішніх хат, де глибоким отвором чорніють двері.

Біжу туди – і на порозі мене опікають дві жаринки Стасевих очей, і дві худенькі ручки притискають до грудей пукалку з бузини.

– Що робиш, Стасик?

– Б’ю москаля.

Я хапаю його за руки і тягну в глиб хати, коли надбігає пан Адам і все розуміє.

– Ах, ти!

Він лютий – і я рятую дитину.

Пан Адам вертає в столову. Мені байдуже, як він залагодить справу.

Як тільки можна, я забираю Стася до себе. Мені радісно чути на грудях біг його серця, на лиці – чисте, гаряче дихання. Він весь – порив, бажання, свіже, пекуче, аж до фізичного болю.

Оця подія збирає всіх нас докупи. Навіть "мама Костуся" покидає свою половину. Ми розбираєм учинок Стася, ведем суперечки, сміємось разом, і се нас мирить – панну Анелю й мене.

За кілька днів – знову історія. Серед ночі мене будить якийсь гармидер, чужі голоси. Що таке? Де? Сідаю на ліжку, прислухаюсь тривожно і бачу, як попід двері, у шпарку, прокрався до мене червоний промінь. Чи не пожежа? Зскакую з ліжка, заглядаю в столову – звідти тягне свіжим морозним повітрям. Двері у передпокій нарозтіж, в тіснім коридорі повно людей. Економ Сава світить; в одній руці ліхтарня, в другій канчук. Перед паном Адамом – зв’язаний хлоп, сильний, плечистий, голова гордо сидить на плечах. Видко роздертий в боротьбі комір і туго скручені позаду руки; мотузка аж в’їлась у кожушанку.

Лиця пана Адама не бачу, лиш помічаю, що він у венгерці, у високих чоботях і в шапці. Важкі червоні руки висять по боках, на них падає світло.

Пан Адам говорить спокійно, густо й глибоко:

– …Лайдак, давно стережу… Давно думав на тебе. Скільки раз бачив сліди од воза коло цегельні. Вже тепер знаю, чия то справа. Признавайся, скільки накрав? Мовчиш? Ну, кажи мені сам, що маю з тобою зробити? Посадить у тюрму? Щоб все село знало, що ти єси злодій?

Пауза. Тупо дивиться зв’язаний, тупо сяє ліхтар, і наче застигли люди.

– Згниєш, моє серце, в тюрмі. Пропадеш. Не хазяїн вже будеш, а злодій. Жалко тебе. Хіба да-ать тобі добре, щоб пам’ятав. Як вмиєшся юшкою, не схочеш красти. Ну, кажи зараз: в тюрму волієш чи бити?

Мовчить хлоп, важко сопе і врешті глухо говорить:

– Бийте.

Пан Адам стоїть, наче ще дума.

Та ось тіпнулась в нього права рука, наче вкоротилася трохи, на мить завмерла – і раптом злетіла, як ціп на току!

– Ах!

Пан Адам кричить:

– Ще бити чи досить?

– Бийте.

І знов той рух.

– Розв’язать і пустити… А цеглу… назад у цегельню…

Пан Адам засапавсь. Обернувся назад – і побачив мене.

Змішався.

– З тим людом… знаєте… краще…

З мене вилітає хриплий смішок.

– Ха-ха! О, з пана Адама відомий апостол…

І ляснув дверима під самим носом.

Наші відносини з паном Адамом – холодні.

* * *

День особливо тривожний. Приходить весна, але ще сіра, ще каламутна, і б’є об землю крилом, наче великий кажан. Цілий день вітер гуде надворі; надвечір скресає річка й ламає кригу.

Я теж тривожний, хисткий, змінливий, неначе тінь. Стою на похилості наче і хочу зсунутись вниз, що б там мене не чекало. Я вже більше не можу. Вона! Вона! Моя іржа – а я залізо. Вона мене всього сточила. Не лишила живого місця. Я її чую у всіх кліточках мозку, у грудях, в очах, на кінчиках пальців. Вона обіймає мою істоту, наче туман. Густий, важкий, липкий. Як одігнати? Анелька, Анелька, Анелька… Мила і ненависна. Замилував би і розтоптав би ногами. Мрія й упир. Ти в мені – вся. Я тільки форма для тебе. Як тебе викинуть з себе? Вниз, вниз, у безодню! Хоч би довелося навіть розбитись.

Вона ж од мене тікає. За обідом мовчить, а потому іде до себе і не виходить до чаю. Чи вона знає, як я кохаю її?

Вітер розбива собі груди і стогне. На річці скрегоче крига, сірий весняний присмерк весь у тривозі.

А в хатах пусто і сумно.

Ось порожня столова, як соснова труна, а білий стіл серед неї – неначе мрець. За нею блакитна вітальня, де ми сиділи зимою біля каміна. Покинута сіра, самотня. В холоднім каміні заводить вітер.

Анелька, Анелька, Анелька…

Ще далі – зала. Вже на порозі я бачу Костюшка в червоній шапці. Ян Собеський і досі під Віднем. Вікна повні сірого неба. Скриплю ногами по холоднім помості – і раптом здригаюсь: панна Анеля сидить в куточку канапи.

Вона теж мене бачить і наче на очах сохне, робиться меншою.

Підходжу і сідаю напроти.

– Панно Анельо!

Властиво, я зважився. Хоч весь тремчу. Кров в мені буха, глушить, я сам погано чую свої слова.

– Я дуже радий, панно Анельо, що ви… се дуже щасливо, що я вас… я давно хотів поговорити з вами на самоті… Ви, певно, самі помічаєте, панно Анельо… Скажу відразу: я вас кохаю… кохаю щиро, без краю, цілим серцем кохаю… Якби ви знали, панно Анельо, як я довго стра-а-жда-ав…

Мовкну. Не можу. Спазма перещепнула голос. Коло ока б’ють живчики. Я зараз заплачу.

Очі в панни Анелі великі і повні жаху. Вона їх втупила в мене з благанням і не одірве. Вона приймає все се серйозно.

Тоді я раптом холону і кажу до себе:

"Нащо говориш неправду? Ти її зовсім не любиш. Ти зовсім байдужий до неї".

– Панно Анельо, моя дорога ви, моя кохана… Я змучився… у мене душа зболіла… Я не зможу жити без вас…

А до себе знов кажу:

"Ти граєш? Граю чи гра мене пхає – хіба я знаю?.. і не можу спинитись…"

Так, так, се правда, без неї жити не зможу. Я молодий. Молодість сили, життя – їй оддам, моїй коханій, моїй єдиній панні Анелі…

Мовкну й тремчу, весь зворушений глибоким чуттям.

Панна Анеля закриває долонями очі і вибігає з кімнати.

Що ж се таке?

За хвилину вертає і тиче щось в руки.

Дві фотографії. Роздивляюсь при тьмяному світлі. На одній сильний чорноволосий мужчина, на другій – дитина скрутила голі пухнаті ніжки і витріщає на мене круглі очиці.

Дивлюсь на панну Анелю. Бліда, зігнулась і винувата. Білі губи насилу рухнулись:

– Ось вам моя одповідь.

Стискає долонями скроні і лишає мене самого.

Хочу кричати: панно Анельо! Се нічого не значить. Яке мені діло, що було з вами… Я вас буду ще більше кохати…

Але нема вже до кого кричать.

Повертаюсь до себе через морок довгих кімнат і хитаюсь, як п’яний.

У себе в хаті кидаюсь в крісло і кажу наголос:

– Кінець!

І чую полегкість.

Потому спокійно роздивляюся скручені ніжки, голенькі ручки і кумедно поважні очиці. Трохи подібне до неї. В мужчини неприємні уста і грубий волос. Все се стоїть у мене перед очима, і навіть панна Анеля ось тут стискає долонями голову та повертає до мене гострі дужки плечей.

Вітер стукає в вікна і ходить по залізній покрівлі. В темряві ночі шумить воскресла річка. В столовій дзвенять ложечки у склянках.

До мене приносять лампу і прохають на чай.

Я чаю не буду пити.

Моя вся увага на причинених дверях: чи прийде в столову панна Анеля? Як тільки зачую чиюсь ходу, зараз колотиться серце. Але се надаремно: чай пили без панни Анелі.

Вона десь, певно, лежить у себе з компресом на голові, мені ж ні кришки її не жалко; і навіть легше од того, що вона терпить.

Приходить Стасик оддать на добраніч.

Пан навчитель смутний сьогодні? Пан навчитель нещасний?

Так, Стасику, так, пан навчитель дуже нещасний, але від чого – тобі рано ще знати. На добраніч, дитино.

Я чую, що в мене похоронне лице.

Зачинилися двері, в столовій помалу затихає життя. Тоді починаю ходити по хаті. З одного кутка у другий. Наче в темниці… Раз, два, три…

чотирнадцять ступнів. Раз, два, три, чотири… назад чотирнадцять… од дубової шафи під умивальник.

Значить – кінець. Лишається вмерти. Жити без неї – ха-ха! Яка дурниця. Ні, ні, не можу, адже мене не кохають. Вона, певно, не уявляє собі, як я її кохаю. Довести силу мого чуття могла б лиш смерть. Мій труп. Та було б запізно, запізно, панно Анельо. Надаремні були б ваші жалі, бо мертвий з гробу не встане. Ти не вміла оцінить моє серце. А воно тобі вірне і, навіть стікаючи кров'ю, пам'ятало б про тебе. Ти, може, спиш зараз, тобі байдуже, що я тут мучусь. Тобі байдуже, що перерветься так рано чиєсь життя. Що тобі, справді, чуже життя! Але я хочу, щоб ти почула, як я мечусь по хаті, щоб кожний ступінь мій відбивався луною у твоїм серці, не дав спокою…

Раз, два, три… чотирнадцять… раз, два, три, чотири… знов чотирнадцять.

Стукаю каблуками і прислухаюсь, як порожні кімнати розносять кроки по всьому дому.

Вже пізно. Надворі бушує холодна ніч, аж себе роздирає. Що, якби вийти отак настрічу вітру, і підставить розхристані груди, і брести по коліна у мокрім снігу, в льодовій воді. Щоб пройняв холод і звалив в ліжко. Тоді б у гарячці я кликав: Анелько, Анелько! – і простягав би до неї долоні. А вона б клала холодну руку на гаряче чоло і слухала б ніжні слова… Анелько, Анелько!..

Мої кроки жвавіші і легші.

Вона ходила б за мною, тремтіла б за кожну хвилю мого життя, і я бачив би в неї заплакані очі. А коли б я одужав, вона водила б мене по хаті, а я б цілував її руки. І нарешті…

Дурниця. Нічого того не буде. Я повинен думать про інше. Се буде просто. Я вийду на поле, туди десь за парк, приставлю рушницю до серця й надушу ногою цингель…

Раптом мою увагу приковує шафа. Спиняюсь. Досі наглухо замкнена, вона одхиляє сьогодні одну половинку дверей, і в чорнім отворі біліють полиці, як зуби. Що там всередині?

На верхніх поличках знаходжу в слоїках саго і макарони, сушені груші й халву у круглих дерев’яних коробках: нижче – мішок жовтих волоських оріхів, які міняють від дотику позу і гарчать, як собаки.

Одчиняю коробку з халвою і разом з віком одриваю шматок білого волокна. Кладу його в рот і ходжу далі.

Мене знайдуть на полі і привезуть до двору блідий холодний труп. Як його стріне панна Анеля? Хотів би я бачить. Її замучить сумління. От тільки – кров… Не люблю крові. Потече за сорочку, замаже одежу і запечеться… Найкращий спосіб – отрута. Наприклад, морфій.

Підходжу до шафи і виймаю пару оріхів.

Наприклад, морфій. І не трудно дістати. В сільській аптеці пана Адама напевно знайдеться. Або роздобуду в містечку. Лягти заснути і більше не встати. Кажуть, отруєний морфієм терпить страшенні муки – але що значать короткі, хоч би найбільші, страждання! Життя без неї далеко страшніше. Хіба мені жалко такого життя? К чорту!..

Ще два оріхи і трохи халви.

Хоч пережиті од морфію муки мусять одбитись в лиці. Будеш страшним. Та коли сього боятись, то довелось би одкинуть такий, властиво, найлегший, найбільш приємний спосіб, як мотузок. Заклав шию у зашморг – й готово. От утопитись я, здається, нізащо не зміг би.

Кинутись в воду і довго летіти кудись униз, коли холодне й мокре тече за сорочку і у халяви, а смерть поволі вливається в горло, і в очі, і в вуха, – і знати, що там є п’явки, риби, вужі і слизьке баговиння, – ні, я би не зваживсь ніколи на се… Одно з двох: або отрута, або мотузка.

Мені ще трудно зробити вибір, мій мозок працює, розбирає усякі деталі, рівняє, я енергічно ношусь по хаті, лущу горіхи і повен рот маю халви.

Під ранок в мені виріс план самогубства, а на столі – купа лушпиння з горіхів.

Збираю його в хустинку і виношу нишком далеко за тік.

* * *

Верби та дами з містечка наділи зелені вуалі – і ті, і другі роблять весну. Вітер хитає верби й вуалі і робить їх схожими.

Весна вже настала, а я ще живий. Правда, я ходжу як тінь, блідий, похмурий, з глибокою складкою поміж бровами. Я ношу у собі смерть, і так приємно, що її бачить панна Анеля. Вона її бачить щодня – вранці за чаєм, в обід, при кожній стрічі. Хоч я й мовчу, мої очі невідступні від панни Анелі, вони нас невидимо єднають, вони, наче сівач, що ходить по полю і все сіє та й сіє… Вони в’яжуть панну Анелю, її думки, волю і навіть рухи. Я певний, що вона чує їх навіть тоді, коли від мене далеко.

Мені співчувають. Пан Адам часом мовчки обійме мене за стан і сумно покива головою: "Бідний ти, бідний… Отак загине марно життя, не давши пагонів навіть". Я читаю сю думку в його очах. Догадуюсь, що він знає усе. "Мама Костуся" теж кличе мене до себе, ласкаво кладе для мене пасьянси, які завше виходять, і запевняє, що я буду надзвичайно щасливий. Щодо панни Анелі, то я певний, що вона плаче десь по кутках. А мені її ані кришки не жалко. Навпаки. Зненависть до неї зростає в мені,

стає така гостра, така яскрава часом, що я не знаю – чи се не кохання? І чи кохання у мене не є тільки зненависть? Чого ж я мучусь? Чому не вмираю? Бо смерть – моя остання ставка у грі. Свідомість сього, як камінь, покритий намулом, лежить десь глибоко в мені, на самому споді. А тим часом гра йде своєю чергою, жорстока, болюча і запальна. До чого? Нащо? Я протестую! Не хочу! Геть з нею!

Та що з протестів, коли якась сила, чужа, незрозуміла навіть, керує грою. Покірний тій силі, я веду роль, невміло, може, як дебютант, мучу себе і других і не можу спинитись. І разом з жахом од своїх вчинків зростає запал, завзяття у грі. Зростає сила. Вперед! В безодню! По саму смерть!

Я таки ходив у грабовий гайок, туди, за поле. Блукав поміж сірі плямисті дерева з м’яким ще листом. Все назирав, чи не побачу похилого стовбура або вигідної гілки. Ставав і думав: "А може, тут?"

Я ще не вибрав.

Панна Анеля так само тікає від мене. Вона так часто пробуває в костьолі, що коли я стрічаю її потому, у мене в вухах гудуть органи. Kyrie, elèjson…[5] гу-гу-гу-гу… Swięta panno… Wieżo z kośći słoniowej…[6] гу-гу-гу-гу… Вона уникає стрічі з моїми очима. Не розумію. Не розумію. Вона негарна, худа, нещасна, у неї тепер на виду ластовиння. А я молодий, сильний, вродливий… Не розумію…

Врешті – побачимо.

Вода теж притягала мою увагу, хоч се був би найгірший спосіб. Старий, запущений став зеленів за городом. Коли він весною ламав кайдани – моя доля рішалась. Що ж дивного буде, коли наші долі з’єднаєм востаннє й навіки?

У саму спеку, опівдні, сідаю в човен. Шорсткий холодний комиш як стіна з обох боків. Між ними березка витріщає на мене великі білі баньки. На воді ряска, немов руда кора, по ній стрибають довгоногі павуки, перебираючись через уламки листу та комишу. Човен ледве-ледве пролазить. Скрізь брудно. Я розумію чистьоху-німфу, що підстелила перше широке блискуче листя, як килимок, а тоді вже поклала своє біле воскове тіло. Фіолетовий паслін звісив над нею свої ягідки. Татарське зілля витика поруч з води ясно-зелені гострі мечі. Я спиняюсь, кладу весло і дивлюся. Я хочу познайомитись з тим, що, може, стане скоро моєю довічною оселею. Як тут тихо. Я бачу, як дихає комиш, як дихає вода і ледве здіймає, неначе груди, руду кору ряски. Я бачу, як ту кору пробивають зелені голови жаб, розкривають широкі рожеві роти, а відтак плямкають мокрими губами, немов старі ласуни. Парно. Пурхне очеретянка понад водою, сяде на комишину і гойдається разом із нею. Безхвоста, короткотіла лиска пролетіла над ставом, а он пливе у небі сухий, як кістяк у своїй довгості, чорногуз. І знов те саме тихе дихання води й очерету, і знов, як корали, роти зелених жаб, те саме старече жування слинявих губ, тонкі тремтячі ноги водяних павуків.

Тихо і парно.

Посуваюся далі, на чисту воду. Вода сміється і так невинно одбиває в собі блакитне небо з білими хмарками, що мене злість пориває. Запускаю весло у ту невинність і тягну звідти, наче потвору за коси, важке баговиння, чорне й тремтяче на сонці.

Ні, таки не втоплюся.

* * *

Починаю свій день погано.

Вже з самого ранку я проклинаю, лютую і німим криком кричу до себе:

"Ти! Чи ти скінчиш нарешті, нещасний комедіанте! Коли перестанеш брехати бодай собі самому? Скинь з себе тенета, в яких заплутавсь. Хоч раз будь щирий. Скажи собі і другим правду. Ну, чуєш, Вікторе, чуєш. Сміливий будь. Не бійся. Інакше згинеш. Побачиш".

Ах, правда, се правда, я чую потребу все те зробити і разом чую в столовій кроки. Біжу в столову і простягаю руки:

– Панно Анельо!

Чую, як мої очі, ось тільки холодні й сердиті, раптом заграли від почуття, голос м’який став і теплий, простягнені руки виявляють благання.

– Панно Анельо!

Вона біжить поперед мене, наче не чує, і має вигляд миші, що хоче шуснути в шпарку. Врешті вскочила в двері і замкнула їх за собою.

А я стою під дверима і простягаю руки.

Комедіант!..

Ну, добре, тепер вже знаю, що маю робити. Біжу в свою хату і починаю складатись. Поспішно, наче від сього багато залежить, скидаю речі у чемодан, одну на другу, жужмом. Одсуваю комоду, виймаю хустя, шпурляю книжки, подушку.

Не кінчаю роботи. Навіщо?

Чемодан лежить серед хати, як розшарпаний звір, а я сідаю за стіл. Треба ж все написати.

Одриваю шматок паперу і старанно, без вагання виводжу: "У моїй смерті ніхто не винен".

Деру. Занадто каліграфічно.

Пишу те саме удруге – ну, тепер добре. Се треба покласти на видному місці. Тепер ще додому і до панни Анелі. Що їй писати? Вона все знає. Доволі і кількох слів. Пишучи "смерть", я зовсім холодний і несвідомий. Се тільки слово, коротеньке, в шість літер, – і більше нічого. Воно навіть гарно гучить.

Тоді я згадую, що не маю мотузки. Прохати у когось не хочу. Міркую трохи – і пробую ремінь од чемодана. Нічого. Можна.

Ремінь в кишені, записка на видному місці, двері в столову одхилені трохи – тепер можна вже йти.

Ліниво минаю подвір’я і виходжу на поле.

От і кінець. За півгодини погасне сонце, згинуть поля, світ весь, панна Анеля… Як то я прийму все те… Як дивно! Моє життя стало зараз таке коротке, що я кроками можу змірять його. Раз, два, три, чотири… Тут вже ніколи не ступить більше моя нога… Я йду, а, може, саме у сю хвилину весь дім вже знає страшну новину – і панна Анеля в істериці б’ється, читаючи лист. "Я вас кохав…"

Запрягать коні!.. розіслать верхових!.. біжіть над став!.. А сама мчиться тим часом за браму і за сльозами нічого не бачить… Ага, аж тепер зрозуміла…

Раптом стаю. Ну, а як вона взнає, куди я подався? Мене почнуть шукати по різних місцях, а тим часом я буду висіти в гайку. Ніхто не бачив, куди я йшов.

Стою на дорозі і безпомічно дивлюся.

Коли щось їде.

– Грицько! До двору?

– Плуг обломився.

На хвилину спиняю, одриваю шматочок старої газети, що завалялась в кишені, й пишу на коліні: "По дорозі у вічність останнє прощай".

– Зараз оддайте панні Анелі.

Рушаю далі – тепер бадьоріше.

Тепер є певність. Я скоро побачу панну Анелю. Вона кохає, вона кохає мене. Я певний. Зараз щось буде. Стовпом зніметься порох… коні будуть рвати з копита… бричка – як п’яна, з боку на бік, а панна Анеля здіймає руки:

– Стійте! На Бога, стійте… Не треба…

Намацую ремінь в кишені і ніжно гладжу. Він мені робить приємність.

Ось вже й гайок.

Спиняюсь і обертаюсь назад.

Бачу, дорога побігла поміж нивами, скотилась в долинку і вже знову плазує під парком, до самих воріт. Ніхто не їде. Скрізь пусто. Дім стоїть тихий, неначе мертвий.

Не розумію.

Виймаю годинник. Минуло двадцять хвилин.

Ну, ще трохи можна заждати.

Стою й чекаю. Дорога як на долоні, рівна й безлюдна.

Щохвилини виймаю годинник, нижу плечима і ховаю назад. Мене бере нетерплячка. Не може бути… Не може того ніколи бути…

Вже півгодини… Така байдужість, така жорстокість… вже тридцять п’ять. Невже нічого не буде?

В голові моїй просто не міститься. Я холодію і говорю наголос:

– Значить – не буде. Ти дурень.

Повертаюсь і, ступаючи важко, іду в гайок.

Як тільки входжу поміж дерева, рябенькі пні, що так услужно простягають до мене свої галузки, мов кожна рада мене гойдати, злість вилітає з мене коротким смішком.

Сміюся з себе і з панни Анелі. Виймаю ремінь і роблю зашморг. Ось так вам, так. Міцно чіпляю до сучка ремінь. Ось так вам, так… Просовую голову в зашморг і сам не тямлю: се справжнє чи тільки гра…

Але чим се скінчиться?

* * *

Сиджу на бігунках; на вибоях мене підкидає. З-за спини пана Адама дивлюсь на кінський зад, мокрий од поту. Дзвоню зубами, бо мені зимно. Куди ми їдемо, я сам не знаю. Згадую тільки, що пан Адам звертався до

мене на "ти". "Що робиш, нещасний хлопче! Ти мусиш жить для людей і для себе". Так, так, його рука обіймала мене за стан, а моя голова лежала на його грудях і ґудзик душив мене в лоб…

Ось він говорить до мене, і мої груди приємно лоскоче низький його голос. Пил вилітає з-під бігунків, як з котла пара, – і се цікавить мене. Куди ми їдемо – я сам не знаю. Може, пан Адам мені говорив, а може, й ні.

Дедалі мені стає тепліше, я розумію окремі слова і вже помічаю залізну дорогу, будки. Чи не на станцію їдемо? Певно, на станцію. От і вокзал. Пан Адам припоручає комусь коняку, а мене бере за плече.

– Бо тобі, хлопче, не треба вертатись до нас, ятрить своє серце. Поїдемо в город… я хочу тебе розважить…

Підходить до каси і все назад озирається, не спуска з мене очей.

Несе два білети.

Тоді я приходжу до себе і протестую.

Нізащо! Я їду сам. Ніколи не згоджусь, щоб він турбувався для мене. Пан Адам уперся навіть, але я бачу, що він зовсім не має охоти їхати зо мною.

На пероні дзвінок, зараз підходить поїзд. Пан Адам починає потроху здаватись.

Коли б він був іще певний, що нічого такого більше не буде… Ніяких думок і таке інше… Але краще поїхать. З буланим, мабуть, нічого не станеться…

Я запевняю.

– Но?! Слово?

– Слово!

– А може, краще поїхать?

– Ні.

Цілуємось тричі, і я сідаю в вагон.

– Прощай же, хлопче! – кричить пан Адам в вікно. – Речі пришлю тобі завтра…

Кидаюсь на лавку і довго сиджу у куточку напівпритомний, втомлений дуже. Нічого не чую.

Нарешті глибоко зітхаю. Неначе легше мені тепер.

Миготять в вікнах вершечки дерев, синій дим з тютюну снує у вагоні основу, з правого боку б’є в вікна сонце. Роздивляюсь навколо – пасажирів багато. Ґвалт неможливий. З-за синього диму, в сусіднім одділі, блищить на сонці злотисте жіноче волосся. Мусить бути гарна блондинка.

Приємно простягти ноги, вони в мене чогось болять. Входить кондуктор, штемпелює білети, я даю свій.

У неї сірі, а не блакитні очі.

Я, певно, неможливо десь виглядаю після дороги. Виймаю хустку і обтираю лице. Таки трохи є пилу.

Сідаю так, щоб було видніше, і дивлюся на неї. Погляне чи ні?

Сусід мій, грубий, короткошиїй купець, одщібає комірчик, бо йому душно, і починає ходить по вагоні. Я серджусь на нього, коли він заступає мені блондинку. Зате коли очі наші стрічаються знову і знову, я в них читаю лукаву цікавість.

На станції сходимо разом. Я поспішаю за нею, наче не можу ще вийти із її сфери. Вона наймає фіакра, а я нотую високу ногу і лінію тіла.

На прощання я дістаю од неї в дар сірі очі, а їй даю чорні – і ми розстаємся.

* * *

Вже третій день я п’ю життя на повне горло. Де треба переступити – я там стрибаю, голосніше сказати – я вже кричу. Я навчився співати: "Тра-ля-ля… тра-ля-ля…". Се мені вулиця подарувала. Купаюсь в людському морі, в гармидері, в сонці. Придивляюсь до всього, і все таке добре, ласкаве і гарне. Ні, таки справді, коли придивитись добре навіть до пилу, як він клубочиться м’яко на сонці, то й в ньому помітиш багато зичливості.

В мене нема тут знайомих. Але нащо вони? Я бачу людей, всіх однаково знаю і збираю з кожного щось, як бджола з квітки. Вони теплі, живі – і я теплий, живий. Сміються – і я сміюся; ходять, говорять, співають – я теж. Я крапля у річці й блищу на сонці так само, як ціла хвиля.

Цілий день вулиця, люди, фіакри… Я гладжу дітей по головці і ляскаю пальцями до кожного пса: "Цю-цю!.."

А коли пан директор, пан директор сахарні, здійма циліндр і сміється до мене, як стиглий кавун, я підходжу до нього і щасливий стиснуть його руку.

– Ну, як ся маєте? Як там пан Адам? Панна Анеля?..

Я механічно говорю:

– Спасибі, спасибі… добре, аякже… – А тим часом в голові в мене неясно. Панна Анеля… панна Анеля… Ага! Се та… наче тінь біла кудись од мене тікає, наче туман, а я хочу зловити, вернуть – і не можу… Що було? І коли було? Давно? Панна Анеля… панна Анеля… Нема нічого. Навіть тінь щезла… Пусто.

Пан директор сміється, сміється сонце, сміюсь і я…

(Лютий 1909 р.)

Примітки:

1 Powiedź, moje serce… (Польськ.) – Скажи, моє серце. – Ред.

2 Резиґнація (застар.) – відступ, зречення. – Ред.

3 Moje kochane dziecko… (Польськ.) – Моя кохана дитино. – Ред.

4 Spij dobrze, moje kochane dziecko… (Польськ.) – Спи добре, моя кохана дитино. – Ред.

5 Kyrie, eléjson… (Грецьк.) – Господи, помилуй. – Ред.

6 Swięta panno… Wieżo z kośći słoniowej… (Польськ.) – Матір Божа… башта з кості слонової. Католицька молитва. – Ред.